पूर्वत्रयोगैश्वर्यमनुभूयाननुभूयवाब्रह्मप्रविशेदित्युक्तं तत्रऐश्वर्यानुभवंनिंदितुमारभते निष्कल्मषमिति निष्कामंब्रह्मचर्ययोगं निद्राअविद्यामोहकत्वात्त्याज्या स्वमेति तस्यत्रयआवसथास्त्रयःस्वमाइतिश्रुतेः जाग त्स्वमाविषयोगैश्वर्यमपि संप्रज्ञातकालिकं स्वमएवतत्रदोषाः देवांगनामंत्रगादयःतान् ॥ १ ॥ स्वमेद्विविधे पिंदेहोयोगोअयोगोवा ॥ २ ॥ उक्तनिद्राप्रतियोगिजागरणमाह ज्ञानाभ्यासादिति तच्चिंतनंतत्कथनमन्यो न्यंतत्प्रबोधनं एतदेकपरत्वंचज्ञानाभ्यासंविदुर्बुधाइत्युक्तविधात्ज्ञानाभ्यासात् जिज्ञासाविचारोर्थःप्रयोजनमस्यतज्जागरणमनंतरमनवरतं ज्ञाततत्त्वस्यतुमुख्यं जागरणमित्याह विज्ञानेति ॥ ३ ॥ अत्राहपू र्वपक्षीतिशेषः स्वमेदृश्यमानोयंदेहादिर्भावःपदार्थःकोनु नुर्वितर्के किंसत्योऽसत्योवेतिविकल्प्याद्येबाधानुपपत्तिरितिसूचयति विषयवानिवेति इवकारेणवस्तुतोन विषयवानित्यर्थः मनुयथाउपरिस्थोर्कोजलेऽध स्थइवाभाति तद्वज्जाग्रद्देहादिरेवान्यथास्वमेभातीतिनतावतास्वमस्यानिर्विषयत्वमित्याशंक्याह प्रलीनैरिति दृष्टांतेजलोपरिसंहत्यस्थितेनार्कतेजसाप्रतिहतंचाक्षुषंतेजोऽप्रविलीनंप्रतिस्रोतःप्रवृत्तंसदुपरिस्थम प्यर्कंप्राक्प्रवृत्तवृत्तिसंस्कारादधइवविषयीकरोति अत्रत्विंद्रियाणिविलीनानीतिभेदः अन्यथाप्रतिबिंबभ्रमसमयेपुरोवर्त्तिद्रव्यांतरवद्बाह्यंदेशादिकमपिस्वमेदृश्येत तस्मात्स्वामोभावोनसत्यइत्यर्थः नाप्यस

भीष्मउवाच निष्कल्मषंब्रह्मचर्यमिच्छताचरितुंसदा ॥ निद्रासर्वात्मनात्याज्यास्वप्नदोषानवेक्षता ॥ १ ॥ स्वप्नेहिरजसादेहीतमसाचाभिभूयते ॥ देहांतरमि वापन्नश्चरत्यपगतस्पृहः ॥ २ ॥ ज्ञानाभ्यासाज्जागरणंजिज्ञासार्थमनंतरं ॥ विज्ञानाभिनिवेशात्तुसजागर्त्यनिशंसदा ॥ ३ ॥ अत्राहकोन्वयंभावःस्वप्नेविषय वानिव ॥ प्रलीनैरिंद्रियैर्देहीवर्ततेदेहवानिव ॥ ४ ॥ अत्रोच्यतेयथात्येतद्वेदयोगेश्वरोहरिः ॥ तथैतदुपपन्नार्थंवर्णयंतिमहर्षयः ॥ ५ ॥ इंद्रियाणांश्रमात्स्वप्नमा हुःसर्वगतंबुधाः ॥ मनसस्त्वप्रलीनत्वात्तत्तदाहुर्निदर्शनं ॥ ६ ॥ कार्येव्यासक्तमनसःसंकल्पोजाग्रतोत्यपि ॥ यद्वन्मनोरथैश्वर्यंस्वप्नेतद्वन्मनोगतं ॥ ७ ॥ संसारा णामसंख्यानांकामात्मातदवाप्नुयात् ॥ मनस्यंतर्हितंसर्वंसवेदोत्तमपूरुषः ॥ ८ ॥

त्यः असत्यस्यशशशृंगादेर्भानायोगात् ॥ ४ ॥ एवंयुक्त्यानिरुद्धगतिकःसिद्धांतीअनुभवबलेनैवोत्तरयति अत्रोच्यतइति योगेश्वरइतिहरिरितिचहेतुगर्भंविशेषणद्वयं योगिसंकल्पमात्रएवस्वामोभावःव स्तुवृत्त्यानुतद्भावएवेतिभावः एतद्यथाहरिर्वेदतथामहर्षयोवर्णयंति उपपन्नार्थंयुक्तिमच्चैतदित्यर्थः संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीतिश्रुतेः यथायोगिसंकल्पजंपित्रादिकंतथाऽस्मत्संकल्पजंखादिकमितिसुवच मित्याशयः ॥५॥ सर्वगतंसर्वप्राणिप्रसिद्धं इंद्रियाणामुपरमेसंकल्पस्वभावस्यमनसोनुपरमःस्वमइत्यर्थः तत्तस्मिन्स्वप्नेविषये तत्प्रसिद्धंवक्ष्यमाणंनिदर्शनंदृष्टांतः ॥ ६ ॥ तमेवाह कार्येइति मनोरथवृत्तिवत्त्वा प्रवृत्तिरपिसंकल्पमात्रशरीरातथाप्याद्येइंद्रियैर्विक्षेपात्सम्यक्नप्रतिभासःस्वमेतद्भावाज्जाग्रद्वदर्थानांसम्यग्ज्ञानमितिविशेषइत्यर्थः ॥ ७ ॥ स्वमादेर्मनोमतत्वंव्याचष्टे संसाराणामिति प्राचीनानंतजन्मजसं स्कारात् कामात्माविषयासक्तचित्तः तत्स्वमाद्यैश्वर्यंअवाप्नुयात् कथंतदवाप्तिरतआह सउत्तमपूरुषःअसंहतःसाक्षीमातृमानमेयाकारंमनोवेदप्रकाशयति नविक्रियारूपंभोक्तृत्वंसाक्षिणःअपितुसाक्ष्यप्रका शकत्वमात्रं वस्तुविक्रियावान्प्रमातासदृश्यकोटिस्थएवनतुसाक्षीत्यर्थः ॥ ८ ॥

Digitized by Google